

להיות שמרן

האמונה הרווחת שלפיה בלתי אפשרי (או, אם אין זה בלתי אפשרי, הרי שהסיכוי להצליח בכך כה קלוש שלא כדאי אפילו לנסות) לחלץ עקרונות ביאור כלליים ממה שנתפס כהתנהגות שמרנית, היא אמונה שאינני שותף לה. ייתכן אמנם שהתנהגות שמרנית איננה מעוררת תיכף ומיד ניסוח בניב הרעיונות הכלליים, ולפיכך קיים חוסר נכונות מסוים להתנסות בהבהרה שכזאת. אולם, אין להניח כי התנהגות שמרנית מתאימה פחות מכל התנהגות אחרת לפרשנות מסוג זה, יהיה ערכה אשר יהיה. עם זאת, לא זו המשימה שברצוני לקבל כאן על עצמי. הנושא שבחרתי איננו "אני־מאמין" או דוקטרינה, אלא נטייה. להיות שמרן פירושו לנטות לחשוב ולהתנהג בדרכים מסוימות; פירושו להעדיף סוגים מסוימים של התנהגות ומצבים מסוימים בנסיבות האנושיות על פני אחרים; פירושו לנטות לבחור בחירות מסוגים מסוימים. בכוונתי להתחקות כאן אחר נטייה זו כפי שהיא מופיעה באופי העכשווי, ולא לשעתק אותה לבניב העקרונות הכלליים.

אין קושי לזהות את המאפיינים הכלליים של הנטייה הזאת, גם אם טעו בהם כבר פעמים רבות. עיקרם בנטייה להשתמש במה שבנמצא וליהנות ממנו, ולא לייחל למשהו אחר או לחפשו; בנטייה להתמוגג מן הקיים ולא ממה שהיה או ממה שעשוי להיות. כאשר חושבים על הדברים, עשויה להופיע הכרת טובה הולמת על מה שנמצא בהישג יד, ובשל כך גם אסירות תודה על השי או הירושה שהתקבלו מן העבר. אולם אין זו בגדר סגידה למה שחלף עבר. ההוקרה נתונה להווה, וזאת לא בשל קשריו אל איזו עת עתיקה ומרוחקת, ואף לא משום שהוא נחשב נפלא יותר מכל אפשרות אחרת, אלא מפני שהוא מִפְרָר. אין זה בגדר: נָא הַשְׁתַּהֵה! הֵן כֹּה נִפְלְאָתָּ! כי אם בגדר: הַשְׁאֵר עִמָּדִי כי אני קשור אליך.

כאשר ההווה צחיח, כאשר אין באמתחתו דבר שניתן להשתמש בו או ליהנות ממנו, נטייה זו קלושה או שכלל איננה בנמצא. כאשר ההווה סוער במיוחד, ניתן לראותה מחפשת נקודת אחיזה יציבה יותר, ופונה לשם כך לסיועו של העבר ולחקירתו. אולם היא מרימה את ראשה בצורה אופיינית כאשר ישנם דברים רבים שניתן ליהנות מהם, והיא נמצאת בשיא כוחה כאשר חוברת לכך סכנה מוחשית להפסד. בקצרה, זוהי נטייה ההולמת אדם אשר ער באופן אקוטי לכך שיש לו דבר מה להפסיד – דבר מה שהוא למד להוקיר. היא הולמת אדם המשופע במידה זו או אחרת באפשרויות ליהנות, אולם לא עד כדי כך שיוכל להרשות לעצמו להיות שווה נפש להפסדים. היא מתגלה באופן טבעי יותר אצל מבוגרים מאשר אצל צעירים, וזאת לא משום שהמבוגרים רגישים יותר להפסדים, אלא מפני שהם נוטים להיות מודעים יותר לכלל המשאבים של עולמם, ולפיכך הם פחות נוטים לחשוב כי משאבים אלה אינם מספקים. אצל אחדים נטייה זו חלשה פשוט מכיוון שאינם יודעים מה העולם טומן בחובו עבורם. ההווה מצטייר בעיניהם אך ורק כמה שנותר משורה של תקלות.

אם כן, להיות שמרן פירושו להעדיף את המוכר על הבלתי ידוע, להעדיף את מה שנוסה על מה שלא נוסה, את העובדה על התעלומה, את הממשי על האפשרי, את התחום על האין־סופי, את הקרוב על הרחוק, את המספיק על המיותר, את הנוח על המושלם, את הצחוק העכשווי על החדווה האוטופית. מערכות יחסים ונאמנויות מוכרות תועדפנה על פני קסמם של קשרים מועילים יותר. יהיה פחות חשוב לרכוש ולהרחיב מאשר לשמר, לטפח וליהנות. צער האבדן יהיה עז יותר מן ההתרגשות שבחידוש ובהבטחה. פירושו של דבר לשאת את מנת חלקך, לחיות בהתאם לאמצעים העומדים לרשותך, להשלים עם העדרה של שלמות רבה יותר, העדר שאופייני גם לך וגם לנסיבותיך. אצל אחדים זוהי החלטה בפני עצמה. אצל אחרים זוהי נטייה המופיעה, לעתים קרובות יותר או פחות, בהעדפותיהם ובסלידותיהם, והם אינם בוחרים אותה או מטפחים אותה במיוחד.

כל זה בא לידי ביטוי בגישה מסוימת כלפי שינוי וחידוש. שינוי פירושו תמורות שעלינו לסבול, וחידוש – תמורות שבכוונתנו להוציא אל הפועל. שינויים הם מצבים שעלינו להסתגל אליהם, והנטייה להיות שמרן גם מסמלת את הקושי שלנו לעשות זאת וגם משמשת לנו כמוצא בניסיונותינו לעשות זאת. שינויים הם חסרי השלכות אך ורק לגבי אדם שאינו שם לב לְדָבָר, לגבי אדם שהנו עיוור למה שיש ברשותו ואדיש לנסיבותיו. ואילו לברך על כל שינוי ללא הבחנה יכול רק אדם שדבר אינו יקר לו, אדם שקרבותיו

קצרות מועד ושהאהבה והחיבה זרות לו. הנטייה השמרנית איננה מחוללת אף אחד משני המצבים הללו. הרי הנטייה ליהנות ממה שקיים עתה ובהישג יד מנוגדת לעיוורון ולאדישות, והיא מעוררת קרבה וחיבה. לפיכך היא סולדת משינויים, אשר מצטיירים תמיד, בראש ובראשונה, כאבדן. סערה אשר מפילה עצים במעבה היער ומשנה את הנוף האהוב, מותם של חברים, הצטננותה של חברות, נוהגי התנהגות שאבד עליהם הכלח, פרישתו של ליצן אהוב, גלות מאונס, תהפוכות הגורל, אבדן יכולות שמהן נהנינו והחלפתן באחרות – על שינויים אלו, שתמורתו של כל אחד מהם ככל הנראה בצדו, אדם בעל מזג שמרני אינו יכול שלא להצר. אולם הקושי שלו להשלים אתם אינו נובע מכך שהדבר שאיבד במהלכם טוב מטבעו מכל חלופה אפשרית או שכלל לא היה טעון שיפור, ואף לא מכך שבאופן מהותי נבצר מן הדבר שבא במקומו להסב הנאה. הוא מתקשה להשלים אתם כי מן הדבר שאיבד הוא נהנה באופן ממשי ולמד כבר כיצד ליהנות, ואילו אל הדבר אשר בא במקומו הוא איננו קשור כלל. על כן, הוא יחשוב כי שינויים קטנים ואטיים נסבלים יותר משינויים גדולים ופתאומיים, והוא ייחס ערך רב לכל גילוי של המשכיות. למעשה, שינויים מסוימים לא יציבו בפניו כל קושי. אולם, כאמור, אין זה משום שהם שיפור מובהק, אלא פשוט מפני שקל להטמיע אותם. את חילופי העונות ממתנת הישנותם, ואת גדילת הילדים – המשכיותה. באופן כללי, הוא יסתגל לשינויים שאינם מנוגדים למצופה ברצון רב יותר מאשר להריסתו של דבר שנדמה כי אינו טומן בחובו את סיבת חורבנו.

יתר על כן, להיות שמרן פירושו לא רק לסלוד משינויים (דבר זה עשוי להיות בגדר אידיאליזציה). זהו גם אופן הסתגלות מסוים לשינויים – פעילות הנכפית על כל בני האדם. הרי שינוי הוא איום על הזהות, וכל שינוי מסמל כליה. אולם זהותו של אדם (או זהותה של קהילה) איננה אלא הישנות רצופה של מאורעות קונטינגנטיים, וכל אחד מהם נתון לחסדי הנסיבות וחשיבותו נקבעת בהתאם למידת מוכרותו. הזהות איננה מבצר שבתוכו באפשרותנו להסתתר. הדרך היחידה שיש בידנו כדי להגן עליה (כלומר, על עצמנו) מפני כוחות השינוי העוינים, נמצאת במישור הרחב של ניסיונו. לשם כך עלינו להעביר את המשקל אל הרגל שעמידתה איתנה יותר לעת עתה, להיאחז בכל אותם דברים מוכרים אשר אינם נמצאים בסכנה מיידית, וכך להטמיע את החידושים בלי לשכוח מי אנחנו. כאשר הועברו בני שבט המסאי מארצם הקודמת אל שמורת המסאי הנוכחית בקניה, הם לקחו עמם את השמות של הגבעות, המישורים והנהרות שלהם והעניקו אותם לגבעות, למישורים ולנהרות שבארץ החדשה.

באמצעות תחבולה שמרנית שכזאת, כל אדם או כל עם אשר נאלץ לחוות שינוי משמעותי חומק מחרפת הכליה.

אם כן, שינויים הם כורח המציאות; ואדם בעל מזג שמרני (דהיינו, אדם בעל נטייה חזקה לשמר את זהותו) אינו יכול להיות אדיש כלפיהם. באופן עקרוני, הוא שופט אותם על פי מידת ההפרעה הנגרמת בעטיים, וכמו כולם הוא משתמש באמצעים העומדים לרשותו על מנת להתמודד עמם. מושג החידוש, לעומת זאת, פירושו שיפור. אף על פי כן, אדם בעל מזג זה – לא צפוי שיהיה חדשן מושבע. ראשית, הוא אינו נוטה לחשוב כי דבר אינו קורה אלא אם כן נמצאים בעיצומם של שינויים אדירים, ועל כן הוא אינו מודאג מהעדרם של חידושים. השימוש בדברים כפי שהם וההנאה מהם תופסים את מרב תשומת לבו. כמו כן, הוא ער לכך שלמעשה לא כל חידוש הוא בגדר שיפור; והוא סבור כי לחדש בלי לשפר הרי זה, בכוונה או שבלא כוונה, טירוף. יתר על כן, גם אם חידוש מצטייר כשיפור משכנע, הוא יבחן את טענותיו בשבע עיניים בטרם יקבל אותן. בהתאם לכך, היות שכל שיפור כרוך בשינוי, יש להעמיד תמיד את ההפרעה שתיגרם אל מול התועלת הצפויה. אולם גם לאחר שיתרצה בעניין זה, יהיו שיקולים נוספים שיהיה עליו להביא בחשבון. חידוש הוא תמיד מעשה דרמטי, ובמהלכו רווח והפסד (אף אם מתעלמים מאבדן המוכרות) שזורים זה בזה באופן כה הדוק שקשה עד מאוד לחזות את התוצאה הסופית. לא קיים שיפור מוחלט, וזאת מכיוון שחידוש הוא פעילות אשר אינה מחוללת אך ורק את ה"שיפור" המיוחל, אלא יוצרת מצב חדש ומורכב שהשיפור הוא רק אחד ממרכיביו. השינוי הכולל תמיד רחב יותר מן השינוי המתוכנן; ואת מכלול הדברים שהוא יגרום להם אי־אפשר לחזות ואף לא לתחום. אם כן, בכל חידוש ידוע בוודאות כי השינוי יהיה רחב מן המתוכנן, כי יהיו הפסדים לצד הרווחים וכי ההפסדים והרווחים לא יתחלקו באופן שווה בין הנוגעים בדבר. יש סיכוי שהתועלת שתופק תהיה גדולה מן המתוכנן, וקיימת סכנה שהשינויים לרעה יעלו עליה.

כל הדברים הללו מביאים אדם בעל מזג שמרני לכמה מסקנות מתבקשות. ראשית כל, הואיל וחידוש מביא עמו הפסד מסוים ורווח אפשרי, נטל ההוכחה, כלומר ההמחשה כי השינוי המוצע צפוי בסך הכל להיות מועיל, מוטל על מי שמתיימר לחדש. שנית, הוא מאמין שככל שהחידוש דומה יותר לצמיחה (כלומר, ככל שהוא נרמז באופן ברור יותר בסיטואציה ולא פשוט נכפה עליה), מועטים יותר הסיכויים שבסופו של דבר תהיה ידו של ההפסד על העליונה. שלישית, הוא סבור כי חידוש שהוא מענה לפגם מוגדר – חידוש אשר נועד

לתקן חוסר איזון מוגדר, טוב יותר מחידוש אשר צומח מתוך רעיון לשיפור כולל במצב הנסיבות האנושיות, וטוב לאין ערוך מחידוש אשר נולד מתוך חזון של שלמות. לפיכך, הוא מבכר חידושים מצומצמים ותחומים על חידושים רחבים שאין להם סוף. רביעית, הוא מעדיף התקדמות אטית על התקדמות מהירה. הוא עוצר על מנת לבחון את תוצאות הביניים ולשנות את הדברים בהתאם. לבסוף, הוא מאמין כי יש חשיבות לעיתוי. אם אין שיקולים אחרים, הוא סבור כי העיתוי הטוב ביותר לחידוש הוא כאשר קיים הסיכוי הגבוה ביותר לכך שהשינוי שעל הפרק לא יחרוג מן המתוכנן ולא יושחת בידי תוצאות בלתי רצויות ובלתי ניתנות לשליטה.

אם כן, הנטייה להיות שמרן היא חמה ואוהדת ביחס להנאה, ובהתאם קרירה וביקורתית ביחס לשינוי וחידוש. ושתי המגמות הללו תומכות זו בזו ומבהירות זו את זו. אדם בעל מזג שמרני סבור כי אין למהר להקריב דבר מוכר וטוב למען דבר בלתי מוכר וטוב יותר. הוא אינו מאוהב בסיכון ובקושי. הוא איננו הרפתקן. אין בו כל דחף להפליג אל הלא־נודע. בעיניו אין כל קסם באפשרות ללכת לאיבוד, לתעות או להיטרף בים. אם הוא נאלץ לשוט במים בלתי מוכרים, הוא מוצא לנכון למדוד את עומקם על כל צעד ושעל. מה שאחרים עשויים לזהות כחששנות, הוא מחשיב כזהירות רציונלית מצדו. מה שאחרים מפרשים כחוסר מעש, הוא מחשיב כנטייה להפיק הנאה ולא תועלת. הוא זהיר, והוא אינו נוטה לבטא את ההסכמה או את חוסר ההסכמה שלו במונחים מוחלטים, אלא באופן הדרגתי. הוא בוחן כל סיטואציה ביחס לנטייתו להפר את מופרות המאפיינים של עולמו.

ב

אמונה רווחת היא ששורשיה של נטייה שמרנית זו נעוצים עמוק למדי במה שמכונה "הטבע האנושי". שינוי הוא דבר מעיף, חידוש דורש מאמץ, ובני האדם (כך אומרים) נוטים לעצלות יותר מאשר לנמרצות. אם הם מוצאים דרך להסתדר בעולם שאינה בלתי מספקת, הם אינם נוטים לחפש סיבוכים מיותרים. מטבעם הם חוששים מן הלא־נודע ומעדיפים ביטחון על סכנה. הם אינם שְׁשִׁים לחדש, והם משלימים עם שינוי לא משום שהוא לרוחם, אלא (כפי שרוֹשְׁפוֹקוֹ אומר, שהם משלימים עם המוות)² מפני שהוא בלתי נמנע. שינוי מעורר עצב ולא חדווה. גן העדן הוא חלום על עולם ללא שינוי לא פחות משהוא חלום על

עולם מושלם. אלה שתופסים כך את "הטבע האנושי" מסכימים כמובן שאין זו נטייתם היחידה של בני האדם. הם רק טוענים שהיא חזקה להפליא, שהיא אולי הנטייה האנושית החזקה ביותר. אם בכך מסתכמים הדברים, הרי שניתן לומר דבר מה בזכותה של אמונה זו: הנסיבות האנושיות היו ללא ספק שונות עד מאוד, אילו לא הייתה מידה רבה של שמרנות בהעדפות האנושיות. אומרים שעמים פרימיטיביים נאחזים במוכר וסולדים משינויים. המיתוסים הקדמוניים מלאים באזהרות מפני חידוש. הפולקלור והפתגמים שלנו בנוגע לניהול החיים משופעים במימרות שמרניות. כמה דמעות מזילים ילדים בסירובם להסתגל לשינויים! למעשה, בכל מקום שהושגה בו זהות איתנה, ובכל מקום שחשים בו כי הזהות תלויה בשערה, סביר להניח שידה של נטייה שמרנית תהיה על העליונה. מאידך גיסא, בנעורים הנטייה היא על פי רוב הרפתקנית ואקספרימנטלית בעיקרה. בצעירותנו, דבר אינו נראה לנו קוסם יותר מאשר לנסות את מזלנו. אין סיכון – אין הנאה.* עמים אחדים הצליחו כנראה להימנע משינויים במשך פרקי זמן ארוכים, ואילו בתולדותיהם של אחרים ניתן לראות תקופות של חדשנות עזה ונועות. למעשה, אי־אפשר להפיק תועלת רבה מהרהור כוללני בדבר "הטבע האנושי", שכן זה אינו יציב יותר מכל דבר אחר המוכר לנו. לצורך העניין, מוטב לבחון את הטבע האנושי הנוכחי, כלומר לבחון את עצמנו. אצלנו, לדעתי, הנטייה להיות שמרנים כלל איננה חזקה במיוחד. אדרבה, אם היה על זר בלתי משוחד לחוות דעה בהסתמך על התנהגותנו בחמש מאות השנים האחרונות לערך, הוא בהחלט היה עלול להניח כי אנחנו מאוהבים בשינוי, כי כל תשוקתנו נתונה לחידוש בלבד, וכי נותרה לנו חיבה כה מועטה לעצמנו או שאנחנו כל כך שווי נפש לגבי זהותנו, שאיננו נוטים להקדיש לה כל מחשבה. באופן כללי, ההתפעמות מן החדש מורגשת באופן עז לאין ערוך מן הנוחות שבמוכר. אנחנו נוטים לחשוב כי שום דבר חשוב אינו קורה אלא אם כן אנו בעיצומם של חידושים אדירים, וכי דבר שאין משפרים אותו בוודאי מתדרדר. אנו משוחדים לטובת מה שטרם נוסה. אנחנו נכונים להניח כי כל שינוי הוא באופן זה או אחר לטובה, ואנו נוחים להשתכנע כי כל השלכותיה של פעילות החידוש שלנו הן עצמן בגדר שיפור, או לכל הפחות כי הן מחיר שסביר לשלם כדי להשיג את מבוקשנו. בשעה שהשמרן, אילו היה נאלץ להמר, היה מהמר על השדה,³ אנחנו נוטים להמר על גחמותינו הפרטיות בלי שיקול דעת

* [pas de risque, pas de plaisir]

רב וללא כל חשש מפני הפסד. שאיפתנו לצבור עוד ועוד גובלת בחמדנות. אנחנו נכונים לשמוט את העצם שבפינו תמורת כבואתה המוגדלת במראת העתיד. דבר לא נועד לשרוד את השיפור הצפוי בעולם שבו הכל נתון לשיפור תמידי. תוחלת החיים של כל דבר פרט לבני האדם עצמם הולכת ופוחתת. האמונות ארעיות, הנאמנויות בנות־חלוף, וקצב השינוי מזהיר אותנו מפני קשרים עמוקים מדיי. אנחנו מוכנים לנסות כל דבר פעם אחת, תוך התעלמות מן ההשלכות. הפעילויות מתחרות זו בזו בעדכניותן. לצד המכוניות והטלוויזיות המושלכות, מושלכות השקפות מוסריות ודתיות, ואנחנו איננו חדלים לשאת את עינינו אל המודל החדש. להביט פירושו לדמיין מה עשוי לתפוס את מקומו של הדבר הקיים. לגעת פירושו לשנות. יהיו צורתו וטיבו של העולם אשר יהיו, הם לא יענו על דרישותינו לאורך זמן. ואלו שבחזית התנועה מדביקים את אלו שמאחור במרץ וביזמה שלהם. "כולנו נילקח אל אותו המקום" – כאשר נחלל להיות קלי רגליים, נמצא את מקומנו בשירה*.

יש באופיינו כמובן גם מרכיבים אחרים מלבד תשוקה זו לשינוי (איננו חפים מן הדחף לטפח ולשמר), אך אין כמעט ספק בנוגע לעליונותה. בנסיבות הללו, ראוי לכאורה שנטייה שמרנית לא תצטייר כחלופה מובנת (או אפילו מתקבלת על הדעת) להרגלי חשיבתנו "המתקדמים" בעיקרם, אלא כמכשול מצער הניצב בפני התנועה שבעיצומה, או כאוצר במוזיאון המשמר דוגמאות מעוררות פליאה של הישגים שאבד עליהם הכלה, על מנת שילדים יוכלו לנעוץ בהם עיניים בהשתאות, וכשומר של דבר מה אשר נקבע מפעם לפעם כי לא בשלה עדיין העת להשמידו – דבר מה שאנו מכנים (למרבה האירוניה) מנעמי החיים.

בכך היה אפשר לצפות כי תסתיים סקירתנו על הנטייה להיות שמרן ועל מנת חלקה בימינו – בתמונתו האחרונה של האדם שנטייה זו חזקה אצלו והוא שוחה נגד הזרם. איש אינו נותן עליו את דעתו, אולם אין זה משום שדבריו בהכרח שגויים, אלא משום שכבר אינם רלוונטיים. הוא מנוצה, אולם לא בגין איזה פגם מהותי, אלא על ידי השתלשלות העניינים. הוא טיפוס דהוי, ביישן ונוסטלגי, המעורר רחמים מפני שהוא דחוי ובוז מפני שהוא ריאקציונר. עם זאת, אני סבור כי יש עוד מה לומר. אפילו בנסיבות הקיימות, כאשר קרנה של הנטייה השמרנית הכללית כלפי הדברים נמצאת ללא ספק בירידה, ישנם

* "מי מאתנו", שואל אחד מבני־זמננו (באופן המשתמע במידה מסוימת לשתי פנים), "לא היה מבכר, תמורת כל מחיר של אישקט נפשי, חברה קדחתנית ויצירתית על פני חברה השוקטת על שמריה?"

מקרים שנטייה זו אינה סתם הולמת, אלא הולמת לעילא. כמו כן, ישנם גם הקשרים שבהם אנחנו נוטים באופן בלתי נמנע לשמרנות.

בראש ובראשונה, קיים סוג מסוים של פעילויות (אשר עדיין לא נכחד מן העולם) שניתן לעסוק בו אך ורק בזכות הנטייה להיות שמרן, דהיינו, פעילויות שבהן חותרים להנאה מיידית ולא לרווח, לתגמול, לפרס או לתוצאה בנוסף לחוויה עצמה. כאשר תופסים את הפעילויות האלה כסמל לנטייה זו, השמרנות אינה נראית עוד כעוינות משוחדת כלפי גישה "מתקדמת" המסוגלת להכיל את כל טווח ההתנהגות האנושית, אלא כנטייה ההולמת באופן בלעדי תחום רחב וחשוב בפעילות האנושית. אדם שנטייה זו עולה אצלו על הנטיות האחרות מצטייר כמי שמעדיף לעסוק בפעילויות שראוי להיות בהן אך ורק שמרן, ולא כמי שנוטה לכפות את שמרנותו ללא הבחנה על הפעילות האנושית כולה. בקצרה, גם אם בסופו של דבר אנחנו נוטים (ורובנו אכן נוטים) לדחות את השמרנות בתור נטייה הולמת עבור ההתנהגות האנושית באופן כללי, נותר עדיין סוג מסוים של התנהגות אנושית שלא זו בלבד שנטייה זו מתאימה לו, אלא אף מהווה תנאי הכרחי לגביו.

ישנן כמובן מערכות יחסים אנושיות רבות שהנטייה להיות שמרן (כלומר הנטייה פשוט ליהנות ממה שהן מציעות לשמו) אינה הולמת אותן במיוחד: אדון ומשרת, בעל אחוזה ומנהלה, קונה ומוכר, מְרַשֵּׁה ומְרֻשָּׁה. כל אחד מן המשתתפים במערכות היחסים הללו חפץ לקבל שירות כלשהו או תגמול כלשהו בעבור שירותיו. לקוח אשר מגלה כי אין ביכולתו של חנווני לספק את רצונותיו, מנסה לשכנע אותו להרחיב את מלאי המוצרים שלו או פונה לחנווני אחר. חנווני שאינו יכול לספק את מאווייו של לקוח מנסה לכפות עליו מאויים שביכולתו לספק. מְרַשֵּׁה שאינו מקבל שירות נאות ממורשו, מחפש מורשה אחר. משרת שאינו מתוגמל כיאות בעבור שירותיו, מבקש העלאה בשכר, ואם הוא אינו שבע רצון מתנאי העסקתו, הוא מבקש לשנותם. בקצרה, בכל מערכות היחסים הללו רצויה תוצאה מסוימת, ואת כל אחד מן הצדדים מעסיקה יכולתו של הצד השני לספקה. בהעדר הדבר המבוקש, יש לצפות כי מערכת היחסים תתדרדר או תבוא אל קצה. להיות שמרן במערכות יחסים כאלה – ליהנות מן הקיים והנגיש גם אם לא עלה בידו לספק שום משאלה, רק משום שהוא מוצא חן בעינינו ושהוא כבר מוכר – זוהי התנהגות המעידה על שמרנות מרחיקת לכת,* על מגמה חסרת היגיון לדחות כל מערכת יחסים שבה נדרש להשתמש

* [jusqu'aboutiste]

בנטייה אחרת. עם זאת, נדמה כי אפילו ממערכות היחסים הללו נפקד דבר מה ההולם אותן, אם מצמצמים אותן ליחסים של היצע וביקוש ואין משאירים כל פתח לנאמנויות ולקשרים הנובעים מן המוכר.

אולם ישנן מערכות יחסים מסוג אחר שבהן אין מבקשים כל תוצאה, שנוטלים בהן חלק לשמן בלבד, ונהנים מהן בשל מה שהן ולא בשל מה שהן נותנות. כך הוא הדבר בכל הנוגע לחברות. הקשר צומח בה מתוך רמיזה לקרבה ומתקיים תוך כדי שיתוף הדדי של הישויות. לעבור מקצב לקצב עד אשר אדם מוצא בשר שערב לחכו, להוסיף ולחנך את מורשו של אדם עד שהוא עושה את הנדרש ממנו – זוהי התנהגות שאיננה בלתי הולמת במערכות היחסים הללו. אולם להיפטר מחברים משום שלא התנהגו כמצופה ומפני שסירבו להתחנך בהתאם לדרישותינו – זוהי התנהגות של אדם אשר טעה טעות גמורה באשר לאופייה של חברות. חברים אינם מעסיקים את מחשבותיהם במה שיוכלו להוציא זה מזה; מעסיקה אותם אך ורק ההנאה שיהנו זה מזה. והנאה זו מותנית בנכונות לקבל את הקיים ובהעדר כל שאיפה לשנות או לשפר. חבר איננו אדם שאנחנו סומכים עליו שיתנהג באופן מסוים; הוא איננו אדם המספק רצונות מסוימים; הוא איננו אדם בעל יכולות מועילות אלה ואחרות; הוא איננו אדם אשר ניחן באי אלו תכונות חינוכיות ותו לא; הוא אף איננו אדם המחזיק בדעות אלה ואחרות המקובלות עלינו. זהו אדם המשלהב את הדמיון, המגרה את ההתבוננות, המעורר עניין, אהדה, התמוגגות ונאמנות, וזאת אך ורק מתוקף מערכת היחסים שאליה נכנסנו. חבר אחד אינו יכול לבוא על מקומו של אחר. קיים הבדל תהומי בין מותו של חבר ובין יציאת החייט שלנו לגמלאות. מערכת היחסים בין חברים היא דרמטית ולא תועלתנית. זהו קשר של קרבה ולא של כדאיות. הנטייה המעורבת בו שמרנית ולא "מתקדמת". ומה שנכון לחברות נכון באותה המידה גם לחוויות אחרות – למשל, לפטריוטיזם ולשיחה – שבהן נטייה שמרנית היא תנאי להנאה.

אולם יתרה מכך, קיימות פעילויות, אשר אינן כוללות מערכות יחסים בין בני אדם, וניתן לעסוק בהן לא כדי לזכות בפרס, אלא לשם ההנאה שהן מסבות. והנטייה היחידה אשר הולמת פעילויות אלו היא הנטייה להיות שמרן. חישבו על דִיג למשל. אם כל רצונו של אדם הוא לתפוס דגים, יהיה זה טפשי מצדו להיות שמרן יתר על המידה. הוא יחפש את הציוד הטוב ביותר, יונח דרכי פעולה שלא הוכיחו את עצמן, לא ייקשר בקשרים חסרי תועלת אל אתרים מסוימים, האמונות תהיינה ארעיות, הנאמנויות בנות־חלוף. ייתכן כי ינהג בחכמה אם ינסה כל דבר שהוא פעם אחת, בתקווה שיביא לשיפור. אולם דִיג

הוא פעילות שאפשר לעסוק בה לא לשם התועלת שבשלל, אלא לשמה בלבד. הדייג עשוי לשוב לביתו לעת ערב בידיים ריקות אך מרוצה לא פחות. כל אימת שכך הוא הדבר, ברי שהפעילות נעשתה לְטַקְס ונטייה שמרנית הולמת אותה. מדוע צריך אדם לדאוג לציוד הטוב ביותר, אם אין זה משנה לו אם יעלה דבר מה בחכתו? לא חשוב לו אלא ליהנות מן השימוש במיומנות (או אולי פשוט להעביר את הזמן),* ולשם כך הוא יכול להשתמש בכל ציוד שהוא, כל עוד ציוד זה מופר לו ואיננו בלתי מתאים להחריד.

אם כן, כל הפעילויות שבהן חותרים להנאה שאיננה נובעת מהצלחת המעשה, אלא מהיכרות עם העיסוק, מסמלות את הנטייה להיות שמרן. וישנן רבות כאלה. פוקס⁵ כלל ביניהן את ההימורים, כאשר טען כי אלה מסבים שני תענוגות עילאיים – התענוג שבזכייה והתענוג שבהפסד. למעשה, אינני יכול להעלות בדעתי אלא פעילות אחת ויחידה מסוג זה שנדמה כי דרושה עבורה נטייה שאיננה שמרנית: אהבת האפנה, שפירושה התענוגות עוזה מן השינוי עצמו, בהתעלם מתוצריו.

אולם, מלבד אותו זן בלתי מבוטל של פעילויות שבהן ניתן לעסוק אך ורק בזכות הנטייה להיות שמרן, ישנם רגעים במהלך העיסוק בפעילויות אחרות שבהם זוהי הנטייה ההולמת ביותר. למעשה, מעטות הן הפעילויות אשר אינן נעזרות בה בשלב זה או אחר. כל אימת שהיציבות מועילה יותר מן השיפור, כל אימת שלווה ערך רב יותר מאשר להשערות, כל אימת שהמוכרות רצויה יותר מן השלמות, כל אימת שהטעות המקובלת עדיפה על האמת השנויה במחלוקת, כל אימת שקל יותר לשאת את המחלה מאשר את התרופה, כל אימת שמענה על הציפיות הוא דבר חשוב יותר מ"צדקתן" של הציפיות עצמן, כל אימת שכלל כלשהו טוב מן הסכנה שבהעדר מוחלט של כללים – בכל המקרים הללו הנטייה להיות שמרן הולמת יותר מכל נטייה אחרת. ובכל תפיסה של ההתנהגות האנושית, מצבים אלו מהווים טווח בלתי מבוטל של נסיבות. יש לשער כי אלו אשר תופסים אדם בעל נטייה שמרנית (אפילו בתוככי מה שמכונה באופן גס החברה "המתקדמת") כשחיין בודד הנאבק בזרם הנסיבות האדיר, כיוונו את משקפותיהם באופן המוציא מן התמונה תחום רחב של מצבים אנושיים.

* במהלך סיור הביקורת של הנסידן ון וונג בצ'נג, הוא ראה ישיש דג דגים. אולם לא היה זה דיג של ממש, שכן הוא לא דג על מנת לתפוס דגים, אלא להנאתו. על כן מחד גיסא רצה ון וונג שהישיש ישמש בממשל, אך הוא חשש מהתנגדותם של שריו, דודיו ואחיו. מאידך גיסא, אם ייתן לישיש ללכת לדרכו, הוא לא יוכל לשאת את המחשבה כי העם לא יזכה ליהנות מהשפעתו של הישיש (צ'אנג צה).

ברוב הפעילויות שאינן נעשות לשמן מופיעה, ברמת הסתכלות מסוימת, הבחנה בין הפרויקט שקיבלנו על עצמנו ובין האמצעים שאנו משתמשים בהם, בין המלאכה ובין הכלים המשמשים לביצועה. אין זו כמובן הבחנה מוחלטת. פעמים רבות פרויקטים צומחים מתוך הכלים הקיימים ומונחים על ידם, ולעתים רחוקות יותר מתכננים כלים בהתאם לפרויקט מסוים. דבר שהוא פרויקט בעיתוי מסוים, הוא כלי בעיתוי אחר. יתר על כן, יש לכל הפחות יוצא דופן משמעותי אחד: הפעילות שהיא להיות משורר. אף על פי כן, זוהי הבחנה רלוונטית ומועילה במידה מסוימת, שכן היא מסבה את תשומת לבנו אל שוני הולם בגישות כלפי שני מרכיביה של הסיטואציה.

באופן עקרוני, אפשר לומר כי נטייתנו בכל הקשור לכלים שמרנית יותר מגישתנו כלפי פרויקטים, ובצדק. במילים אחרות, כלים פחות נתונים לחידושים מאשר פרויקטים, וזאת מכיוון שמלבד במקרים נדירים, אין מתכננים כלים בהתאם לפרויקט מסוים וזונחים אותם בסופו, אלא מתכננים אותם בהתאם לזן שלם של פרויקטים. הדבר מתקבל על הדעת מכיוון שדרושה מיומנות כדי להשתמש ברוב הכלים, ומיומנות קשורה בקשר בל ייפרד לתרגול ולהיכרות. אדם מיומן, בין אם הוא מלח, טבח או רואה חשבון, הוא אדם שאוסף מסוים של כלים מוכר לו היטב. הרי נגר משתמש על פי רוב בכליו שלו במיומנות רבה יותר מאשר בכלים אחרים מן הסוג המשמש בדרך כלל נגרים. כמו כן, פרקליט יכול להשתמש בעותק (המוער) שלו של שותפויות מאת פולוק או של צוואות מאת ג'רמן, בקלות רבה יותר מאשר בכל עותק אחר.⁶ היכרות היא יסוד השימוש בכלים, וככל שהאדם הוא חיה המשתמשת בכלים, הוא נוטה להיות שמרן.

רבים מן הכלים הנמצאים בשימוש רחב נותרו ללא שינוי במשך דורי דורות. התכנון של אחרים השתנה במידה ניכרת. המצאות חדשות מגדילות ללא הרף את אוסף הכלים שלנו, ותכנונים חדשים משפרים אותו. במטבחים, במפעלים, בבתי מלאכה, באתרי בנייה ובמשרדים מתגלה שעטנז אופייני של ציוד אשר עמד בניסיונות רבים מספור ושל ציוד אשר הומצא זה לא כבר. אולם, כך או כך, בעיצומה של מלאכה מכל סוג שהוא, כאשר עוסקים בפרויקט מסוים – בין אם מדובר באפיית פשטידה או בהתקנת פרסות לסוס, בהשגת הלוואה או בהנפקת חברה, במכירת דגים או במכירת ביטוח ללקוח, בעיצוב ספינה או בעיצוב חליפה, בזריעת חיטה או באסיף תפוחי אדמה, בישון יין פורט⁷ או בהקמת סכר – אנו סבורים כי זהו עיתוי שבו הולם במיוחד להיות שמרנים בכל הקשור לכלים שבהם אנחנו משתמשים. אם מדובר בפרויקט גדל

ממדים, אנחנו מפקידים אותו בידי של אדם המחזיק בידע הדרוש, ואנו מצפים ממנו להעסיק כפיפים שיודעים את מלאכתם ושהנם מיומנים בשימוש באוסף כלים מסוים. בשלב מסוים במדרג זה של "משתמשים בכלים" עשויה לעלות הצעה, ולפיה, כדי לבצע את אותה העבודה, יש צורך להוסיף דבר מה לאוסף הכלים הקיים או לשנות בו דבר מה. סביר להניח שהצעה כזאת תבוא ממקום כלשהו באמצע המדרג. איננו מצפים מן המתכנן לומר: "אני צריך לעזוב הכל ולבצע מחקר יסודי שייקח לי חמש שנים, ורק אז אוכל להמשיך בעבודה" (שק כליו הוא מכלול של ידע ואנחנו מצפים ממנו להחזיק אותו בהישג יד ולדעת להתמצא בו). כמו כן, איננו מצפים מן האדם בתחתית להחזיק באוסף כלים אשר איננו מתאים לצורכי תפקידו המסוים. אולם גם אם הצעה שכזו מוצעת ומיושמת, היא אינה מערערת את התאמתה של נטייה שמרנית ביחס לשימוש באוסף הכלים כולו. הרי ברור למדיי ששום מלאכה לא הייתה מתבצעת לעולם ושום עסקה לא הייתה יוצאת לפועל לעולם אלמלא הייתה לנו, בעת מעשה, נטייה שמרנית באופן כללי בנוגע לכליננו. הואיל ובמשך רוב זמננו אנחנו עושים עסקאות מסוג זה או אחר, והיות שמעטים הם הדברים שאפשר לעשות בלי כלים כלשהם, לנטייה להיות שמרן יש בהכרח מקום חשוב באופיינו.

נגר ניגש לבצע עבודה, וייתכן שבעבודה ממש כמותה הוא מעולם לא נתקל. אולם הוא מגיע מצויד בשק הכלים המוכרים לו, והסיכוי היחיד שיש לו לבצע את העבודה נעוץ במיומנות השימוש שלו במה שעומד לרשותו. כאשר השרברב הולך להביא את כליו, העדרותו הייתה עוד יותר ארוכה מן המקובל, אילו היה בכונתו להמציא במהלכה כלים חדשים או לשפר את כליו הישנים. איש אינו מפקפק בערכו של כסף בשוק. שום עסקה לא הייתה מתבצעת לעולם, אילו לפני כל שקילה של ליטרת גבינה או מזיגה של פיינט בירה, היו דשים בתועלת היחסית שבמידות המשקל והנפח המסוימות הללו בהשוואה לאחרות. המנתה אינו עוצר באמצע הניתוח על מנת לתכנן מחדש את כליו. מועדון מְרִיָּבֶזֶן לקריקט⁶ אינו מאשר שינויים ברוחב המחבט, במשקל הכדור או בגובה הוויקט באמצע משחק האליפות, ואפילו לא באמצע עונת הקריקט. כאשר ביתך עולה באש, אינך פונה אל תחנת המחקר למניעת שריפות על מנת שיתכננו מכשיר חדש. כפי שהעיר דיזרלי, "כל עוד אינך משוגע, אתה קורא לכבאית המקומית. מוסיקאי עשוי לאלתר מנגינה, אך הוא לא היה חושב שנעשה עמו צדק של ממש, אילו בה בעת היו מצפים ממנו לאלתר גם כלי נגינה. למעשה, כאשר יש לבצע עבודה מסובכת במיוחד, בעל מלאכה יעדיף על פי רוב להשתמש בכלי שהוא מכיר לפני ולפנים ולא להוציא משק הכלים

שלו כלי מדגם חדש שהוא עדיין אינו שולט בשימוש בו. אין ספק כי יש זמן ומקום לרדיקליות בעניינים שכאלו – לקידום של חידושים ולביצוע שיפורים בכלים המשמשים אותנו, אולם במקרים שלפנינו ברור כי יש לגלות נטייה שמרנית.

ומה שנכון באופן כללי לגבי כלים, בהיותם שונים מפרויקטים, נכון באופן מובהק עוד יותר לגבי סוג מסוים של כלים אשר נמצא בשימוש רחב, דהיינו, לגבי כללי התנהגות כלליים. אם אותה מופרות שמקורה בחסינות יחסית מפני שינוי הולמת פטישים וצבתות, מחבטים וכדורים, הרי היא הולמת יותר לאין ערוך, למשל, שגרה משרדית. אין ספק כי שגרה ניתנת לשיפור, אך ככל שהיא מוכרת יותר, רבה יותר התועלת שבה. ברור לגמרי כי לא להחזיק בנטייה שמרנית בכל הקשור לשגרה – אין זו אלא טפשות. ישנם כמובן מקרים יוצאי דופן הדורשים לחרוג מכלל זה, אך אין ספק כי הנטייה להיות שמרן ולא חדשן בנוגע לשגרה היא נטייה הולמת. חשבו למשל על התנהלותה של אסיפה פומבית, על כללי הדיון בבית הנבחרים או על הליכים בבית משפט. מעלתם העיקרית של ההסדרים הללו טמונה בהיותם קבועים ומוכרים. הם מעוררים ומממשים ציפיות מסוימות, הם מאפשרים לומר בסדר נאות את הדברים הרלוונטיים, הם מונעים חיכוכים לא־מהותיים* והם נוהגים חיסכון באנרגיה האנושית. אלה הם כלים טיפוסיים – מכשירים שניתן להשתמש בהם במגוון של מטלות שונות אך דומות. הם תוצר של חשיבה ובחירה; דבר בהם איננו מקודש; אפשר לשנותם ולשפרם. עם זאת, אלמלא הייתה לנו בנוגע אליהם נטייה שמרנית במובן כללי, אילו היינו נוטים להתווכח עליהם ולשנות אותם השכם והערב, הם היו מאבדים עד מהרה מערכם. גם אם קיימים עיתויים נדירים שבהם יש תועלת בהשעייתם, ראוי יותר מכל לא להכניס בהם חידושים ולא לשפרם כאשר הם בפעולה. חשבו על חוקים של משחק. גם הם תוצר של חשיבה ובחירה, וישנם עיתויים שבהם ראוי לבחון אותם מחדש לאור הניסיון הקיים. אולם לא ראוי אלא להחזיק בנטייה שמרנית בנוגע אליהם, ולא ראוי לשקול להכניס את כולם יחד, בעת ובעונה אחת, אל כור ההיתוך. ובפרט לא ראוי לשנות או לשפר אותם בלהט ובבלבול של המשחק. למעשה, ככל ששני הצדדים להוטים יותר לנצח, עולה ערכה של מערכת כללים קשיחה. במהלך המשחק השחקנים יכולים לרקום טקטיקה חדשה, הם יכולים לאלתר שיטות מתקפה והגנה חדשות, הם יכולים לעשות ככל העולה על רוחם כדי להערים

* [extraneous]

על יריביהם, מלבד להמציא כללים חדשים. זוהי פעילות שאין לחטוא בה אלא לעתים נדירות, ואף זאת רק מחוץ לעונה.

אפשר עוד לטעון רבות בזכות הרלוונטיות של הנטייה להיות שמרן ובזכות התאמתה אפילו לאופי כאופיינו, הנוטה בעיקר לכיוון הנגדי. לא אמרתי דבר על מוסר ואף לא דבר על דת. אולם אפשר שאמרתי די כדי להראות שאף אם להיות שמרן בכל מקרה ובכל הקשר הרי זה דבר כה רחוק מהרגלי חשיבתנו עד שהוא כמעט בלתי נתפס, מעטות הן הפעילויות שלנו אשר אינן חוברות בכל המקרים אל נטייה לשמרנות, ואינן מכירות בה לעתים כשותף הבכיר. וישנן גם פעילויות מסוימות שבהן היא השלטת, כיאות.

ג

אם כן, כיצד עלינו לפרש את הנטייה להיות שמרן בנוגע לפוליטיקה? ובשאלה זו אינני מתעניין אך ורק ב"נתפסות" של הנטייה הזאת בכל צירוף נסיבות שהוא, אלא ב"נתפסות" שלה בנסיבות הקיימות בימינו.

מחברים אשר דנו בסוגיה זו נוהגים להפנות את תשומת לבנו אל אמונות המתייחסות לעולם בכללותו, לבני האדם בכללותם, ליחסים ביניהם בכללותם ואפילו ליקום כולו. לטענתם, ניתן לפרש כהלכה את הנטייה להיות שמרן בפוליטיקה, רק אם תופסים אותה כבבואה של אמונות מסוימות שכאלה. יש האומרים, למשל, כי השמרנות בפוליטיקה היא מקבילה הולמת לנטייה שמרנית כוללת ביחס להתנהגות האנושית. אדם שהנו חדשן בעסקים, במוסר או בדת ובה בעת שמרן בפוליטיקה, מוצג כלא־עקבי. יש האומרים כי השמרנות בפוליטיקה נובעת מאמונות דתיות מסוימות, כגון האמונה בחוק טבעי שאפשר להסיקו מתוך החוויה האנושית, ובסדר עליון המשקף תכלית אלוהית בטבע ובהיסטוריה האנושית – תכלית אשר מחובתו של המין האנושי לנהוג בהתאם לה וחריגה ממנה פירושה עוול ופורענות. יתרה מזאת, יש האומרים שהנטייה להיות שמרן בפוליטיקה משקפת את מה שנקרא תיאוריה "אורגנית" של החברה האנושית; שהיא כרוכה באמונה בערכה המוחלט של אישיות האדם ובאמונה בנטייתם הקמאית של בני האדם לחטוא. "השמרנות" של האנגלי יוחסה אפילו למלוכנות ולאנגליקניות.

* [intelligibility]

אם נתעלם מן ההסתייגויות השוליות שאפשר להעלות כנגד תיאור זה של העניין, נדמה לי שהוא לוקה בפגם מרכזי אחד. אמנם ברבות מן האמונות הללו החזיקו אנשים שנטו להיות שמרנים בפעילות פוליטית, וייתכן שאנשים אלו אף האמינו כי נטייתם מקבלת מאמונות אלו משנה תוקף בדרך זו או אחרת, או אף כי היא מבוססת עליהן. אולם, למיטב הבנתי, הנטייה להיות שמרן בפוליטיקה איננה מחייבת אותנו לדגול באמיתותן או אפילו להניח את אמיתותן של אמונות אלו. אדרבה, אינני סבור כי נטייה זו קשורה בהכרח לאמונה כלשהי ביחס ליקום, לעולם בכללותו או להתנהגות האנושית בכללותה. היא כן קשורה לאמונות מסוימות בנוגע לפעילות השלטונית ולמנגנוני השלטון, ורק ביחס לאמונות הנוגעות לנושאים אלו, ולא לאחרים, ניתן להציגה באופן נתפס. אציין בקצרה את דעתי בנושא בטרם ארחיב. הנטייה השמרנית כלל וכלל אינה נתפסת בשל דבר מה הקשור לחוק הטבעי או לסדר עליון, למוסר או לדת. היא נתפסת בזכות צפייה באורח החיים הנוכחי שלנו. ולצפייה זו מתווספת האמונה (אשר לענייננו אין לראות בה אלא השערה) כי השלטון הוא פעילות ספציפית ותחומה, דהיינו, כי פירושו לתת בידינו כללי התנהגות כלליים ולהשגיח עליהם – כללי התנהגות אשר אינם נתפסים כתכניות לכפות פעילויות ממשיות, אלא כמנגנונים המאפשרים לאנשים לעסוק בפעילויות שבחרו לעצמם ולחוות תוך כדי כך תסכול מועט ככל האפשר. ועל כן, השלטון הוא דבר שראוי להיות שמרנים בנוגע אליו.

הבה נתחיל ממה שנראה לי כנקודת הפתיחה הנאותה – לא מן השמימי, אלא מעצמנו כפי שנהיינו במרוצת הימים. אני ושכניי, שותפיי, בני־ארצי, חבריי, אויביי, ואלו המעוררים בי שוויון נפש, הננו אנשים העוסקים במגוון רחב של פעילויות. אנו נוטים לטפח שלל דעות בנוגע לכל נושא העולה על הדעת, ואנו נוטים להחליף אמונות אלו כאשר אנחנו מואסים בהן או כאשר הן מתגלות כבלתי שימושיות. כל אחד מאתנו הולך בדרך משלו. אין פרויקט מופרך מכדי שמישהו יעסוק בו. אין יזמה מטופשת מכדי שמישהו יקבל אותה על עצמו. יש מי שמבלה את חייו בניסיון למכור עותקים של עיקרי האמונה האנגליקנית ליהודים. חצי מן העולם משתדל לגרום לחצי השני לרצות דבר מה שעד כה מעולם לא היה חסר לו. כולנו נוטים לקחת ללב את עיסוקינו, בין אם מדובר ביצירתם של דברים או במכירתם, בעסקים או בספורט, בדת או בלימודים, בשירה, בטיפה המרה או בסמים. לכל אחד מאתנו העדפות משלו. מבחינת אחדים, הזדמנויות לבחור (שהנן מרובות) הן הזמנות הנענות בחפץ לב; אחרים אינם מקדמים אותן ברצון רב או אפילו תופסים

אותן כעול. אחדים חולמים חלומות על עולמות חדשים וטובים יותר; אחרים נוטים, לחלופין, לצעוד בדרכים המוכרות או אפילו ללכת בטל. אחדים נוטים לבפות את מהירות השינוי, אחרים מתמוגגים ממנה; הכל מכירים בה. לעתים אנחנו מתעייפים ונרדמים; הרי זו הקלה מבורכת להתבונן בחלון ראווה ולא לראות שום דבר שאנו מעוניינים בו; אנחנו אסירי תודה לכיעור, פשוט מפני שהוא דוחה את תשומת לבנו. אולם, על פי רוב, אנחנו חותרים אל האושר בכך שאנו מנסים להביא על סיפוקם את הרצונות הצצים ללא הרף זה מתוך זה. אנחנו נכנסים למערכות יחסים שמהותן עניין או רגש, תחרות, שותפות, חסות, אהבה, חברות, קנאה או שנאה. אחדות מהן מאריכות ימים יותר מאחרות. אנחנו חותמים על הסכמים זה עם זה. יש לנו ציפיות זה בנוגע להתנהגותו של זה. אנחנו מקבלים את הדברים, אנחנו שווי נפש כלפיהם ואנחנו איננו מקבלים אותם. ריבוי הפעילויות ומגוון הדעות עלולים לגרום להתנגשויות. דרכינו חוצות את דרכיהם של אחרים, ולא כולנו תומכים בסוג התנהגות אחד. אולם, בסך הכל, אנחנו מסתדרים איש עם רעהו – לפעמים באמצעות ויתור, לפעמים באמצעות עמידה על שלנו ולפעמים באמצעות פשרה. התנהגותנו מורכבת מפעילות אשר משתלבת בפעילותם של אחרים באמצעות התאמות קטנות ועל פי רוב לא־מכוונות ולא בולטות לעין.

מדוע כך הם פני הדברים? אין זה חשוב. ולא מן ההכרח שכך יהיה. מצב שונה של הנסיבות האנושיות עולה ללא כל קושי על הדעת. ידוע לנו כי במקומות אחרים ובזמנים עברו הפעילות היא, או שהייתה, הרבה פחות רבת־פנים והרת־שינויים, הדעות הרבה פחות מגוונות והסיכוי שחיכוכים ייגרמו בעטיין קטן בהרבה. אולם, בסך הכל, אנו מכירים בכך שזהו מצבנו. זהו מצב נרכש, אם כי איש לא תכנן אותו או בחר בו במפורש מפני כל המצבים האחרים. הוא לא נוצר בידי "טבע האדם" אשר יצא לחופשי, אלא בידי בני אדם המונעים על ידי אהבה נרכשת לבחור את בחירותיהם. ואנו יודעים לאן הוא מוליך אותנו לא יותר ולא פחות משאנחנו יודעים מה תהיה אפנת הכובעים בעוד עשרים שנה או כיצד תעוצבנה אז מכוניות.

בהביטם בתמונה, אנשים מסוימים מתרעמים בגין חוסר הסדר והקוהרנטיות, אשר נראה להם שהוא המאפיין המרכזי שלה; בגין הפורנות, התסכול, בזבוז האנרגיה האנושית וההעדר – העדר לא רק של יעד מוגדר מראש, אלא גם של כל מגמה ברורה לעין. הדבר מרגש כמו מרוץ מכוניות רגילות,¹⁰ אך אין בו כלל קורת הרוח שחשים לנוכח יזמה עסקית מנוהלת היטב. אנשים כאלה נוטים להפריז בשיעורו של חוסר הסדר הרווח. העדר התכנית כה בולט לעין,

עד שההתאמות הקטנות וכמו כן גם ההסדרים הרחבים יותר אשר מגבילים את האנדרלמוסיה, נראים להם כדבר של מה בכך. אין להם כל רגישות לחמימות שבחוסר הסדר, אלא רק לפגמים שבו. אולם, הדבר החשוב איננו מגבלות יכולת ההבחנה שלהם, כי אם דרך חשיבתם. הם חשים כי חייב להיות דבר מה שצריך לעשות על מנת להפוך את אותה אנדרלמוסיה, כפי שהיא מכונה, לסדר, שכן אין זו צורה שבני אדם רציונליים אמורים לבלות בה את חייהם. בדומה לאפולו בראותו את דפנה ושערה מוטל בלא משים על צווארה, הם נאנחים ואומרים לעצמם: "אילו רק היה מסודר כהלכה!" יתר על כן, הם מספרים כי נגלה להם בחלום אורח החיים המופלא ונטול החיכוכים אשר הולם את המין האנושי כולו. חלום זה נתפס בעיניהם כהרשאה לפעול לסילוק השונות וסלעי המחלוקת אשר מאפיינים את אורח החיים הנוכחי שלנו. חלומותיהם כמובן אינם זהים זה לזה, אך יש להם מאפיין משותף. כל אחד מן החלומות הללו הוא חזון שבו הוסרו ממצב הנסיבות האנושיות סלעי המחלוקת, חזון שבו הפעילות האנושית מתואמת ומופנית לכיוון אחד ויחיד, חזון שבו משתמשים בכל משאב במלואו. אנשים שכאלה סבורים בהתאם כי תפקידו של השלטון איננו אלא להשליט על נתיניו את מצב הנסיבות האנושיות אשר הופיע בחלומם. לשלוט פירושו להפוך חלום פרטי לאורח חיים ציבורי ומחייב. כך הופכת הפוליטיקה למפגש בין חלומות ולאותה הפעילות שבה מחילים על השלטון את התפיסה הזאת של תפקידו ומציידים אותו בכלים המתאימים.

אין בכוונתי למתוח ביקורת על הפוליטיקה בסגנון "הזינוק אל התהילה" שבה השלטון נתפס כהצעת השתלטות תמידית לרכישת משאבי האנרגיה האנושית במטרה למקד אותם בכיוון אחד ויחיד. היא ללא כל ספק מתקבלת על הדעת, ויש לה גורמים רבים בנסיבותינו. בכוונתי רק לציין כי קיימת תפיסה נוספת ושונה למדי של שלטון, אשר מתקבלת על הדעת לא פחות ומבחינות מסוימות מתאימה אולי יותר לנסיבותינו.

הנטייה השנייה ביחס לשלטון ולמנגנוניו – הנטייה השמרנית – נובעת מקבלת המצב הנוכחי של הנסיבות האנושיות כפי שתיארתי אותן: הנטייה לבחור בעצמנו את בחירותינו ולשמוח בכך, מגוון היוזמות שלעבר כל אחת ואחת מהן חותרים בלהט, שלל האמונות שבכל אחת ואחת מהן מחזיקים מתוך אמונה שלמה בצדקתה הבלעדית; המקוריות, ההשתנות המתמדת והעדרה של כל תכנית-על; ההפרזה, פעלתנות-היתר והפשרה הבלתי מוצהרת. אין זה מתפקידו של השלטון לכפות אמונות ופעילויות אחרות על נתיניו, ללמד אותם או לחנך אותם, לגרום להם להיות אנשים טובים יותר או שמחים יותר

בדרך אחרת, להנחות אותם, להניע אותם לפעולה, להוביל אותם או לתאם את פעילויותיהם על מנת שלא ייווצר שום סלע מחלוקת. תפקידו של השלטון איננו אלא לשלוט. זוהי פעילות ספציפית ותחומה, אשר נשחתת בקלות כאשר משלבים אותה באחרת, ובנסיבות הקיימות היא מחויבת המציאות. השליט דומה לשופט העוסק באכיפת חוקי המשחק, או ליושב ראש אשר מנהל את הדיון בהתאם לכללים ידועים, אך אינו משתתף בו בעצמו.

בעלי נטייה זו מסתמכים לעתים קרובות על רעיונות כלליים כדי להצדיק את אמונתם שלפיה הגישה ההולמת שלטון בכל הנוגע למצב הנוכחי של הנסיבות האנושיות היא גישה מקבלת. הם טוענים כי למשחק החופשי של הבחירה האנושית יש ערך מוחלט, כי הקניין הפרטי (סמל הבחירה) הוא זכות טבעית, וכי רק בעת שנהנים ממגוון של דעות ופעילויות אפשר לצפות שיצוצו השקפה נכונה והתנהגות טובה. אולם אינני סבור כי אמונות אלו או שכמותן דרושות על מנת להפוך נטייה זו לנתפסת. ניתן להסתפק בדבר מצומצם ועָנָו לאין ערוך: בהבחנה כי מצב זה של הנסיבות האנושיות אכן רווח וכי למדנו כבר ליהנות ממנו ולהתמודד אתו; כי איננו ילדים במעמד קטינים*, אלא מבוגרים אשר אינם סבורים כי חלה עליהם חובה כלשהי להצדיק את העדפתם לבחור בעצמם; כי אין בניסיון האנושי סימוכין להנחה שמי ששולט ניחן בחכמה נעלה אשר חושפת בפניו מבחר מועדף של אמונות ופעילויות, ומקנה לו סמכות לכפות על נתיניו אורח חיים אחר. בקצרה, אם ישאלו אדם בעל נטייה זו: למה צריך השלטון לקבל את מגוון הדעות והפעילויות הקיים ולא לכפות על נתיניו את חלומו? הוא יוכל להסתפק בתשובה: למה לא? חלומי אינו שונה מחלומי של כל אחד אחר. לשמוע אנשים מגוללים את חלומותיהם – זה משעמם, אך להיאלץ לגלם את אותם חלומות – זה בלתי נסבל. אנחנו מגלים סובלנות כלפי מונומאנים,¹² אנחנו רגילים לכך. אך מדוע עליהם לשלוט בנו? האין זו משימה מתקבלת על הדעת לשלטון (שואל האדם בעל הנטייה השמרנית) לגונן על נתיניו מפני המטרד אשר נגרם על ידי אלו אשר מקדישים את מרצם ואת ממונם להתמרמרות מְחֻמָּד זו או אחרת, ופועלים על מנת לכפות אותה על הכל – וזאת לא באמצעות דיכוי פעילויותיהם לטובת פעילויות אחרות בעלות אופי דומה, אלא באמצעות קביעת רף לכמות הרעש שמותר לכל אחד להקים? עם זאת, גם אם קבלה זו היא מקור נטייתו של השמרן בנוגע לשלטון, הוא אינו סבור כי מתפקידו של השלטון לא לעשות דבר. לתפיסתו, יש מה לעשות

* *in statu pupillaril*

ואפשר לעשות זאת רק באמצעות קבלה אמיתית של האמונות הקיימות, פשוט משום שהן קיימות, ושל הפעילויות הקיימות, פשוט מפני שהן בעיצומן. בקצרה, התפקיד שהוא מייחס לשלטון הוא, ליישב אחדים מן החיכוכים אשר נוצרים בגין ריבוי האמונות והפעילויות; לשמור על שלום הציבור, אך לא באמצעות הטלת איסור גורף על בחירה ועל השונות אשר צומחת מתוך השימוש בהעדפה, ואף לא באמצעות כפיית אחדות בתכנים, אלא על ידי אכיפתם של כללי התנהלות כלליים על כל הנתינים כאחד.

ראשיתו של השלטון, לפי תפיסתו של השמרן בעניין זה, איננה אפוא בחזון של עולם אחר, שונה וטוב יותר, אלא בהבחנה בשליטה העצמית שמפעילים אפילו חמי המוג בעת ניהול ענייניהם. ראשיתו בהתאמות הבלתי מוצהרות של אינטרסים אלו לאלו, התאמות שנועדו לחסוך מאלו אשר מועדים להתנגש את התסכול ההדדי שבהתנגשות. לפעמים התאמות אלו אינן אלא הסכמה בין שני צדדים לסור זה מדרכו של זה. לפעמים יישומן רחב יותר ואופיין ארוך טווח יותר, כגון התקנות הבינלאומיות למניעת התנגשויות בים. בקצרה, רמיזות לשלטון מצויות בריטואל, ולא בדת או בפילוסופיה; בהנאה מהתנהגות סדורה ושלווה, ולא בחיפוש אחר אמת או שלמות.

אולם השלטון העצמי של אנשים אשר להוטים בנוגע לאמונתם ולפועלם נוטה להתמוטט בשעה שבה הוא החיוני ביותר. הוא מספיק על פי רוב על מנת לפתור התנגשויות אינטרסים שוליות, אך מעבר לכך אין לסמוך עליו. ריטואל יותר קפדני ופחות מועד להתנוונות נדרש כדי למצוא פתרון להתנגשויות האדירות שאורח חיינו נוטה ליצור, ועל מנת לשחררנו מן התסכולים האדירים שעלולים לסגור עלינו. הממונה על ריטואל זה הוא "השלטון", והכללים שהוא משליט הם "החוק". אפשר להעלות על הדעת שלטון אשר מבצע את פעילות הבוררות במקרים של התנגשויות אינטרסים, ואף על פי כן ממלא את תפקידו ללא תמיכתם של חוקים, וזאת בדיוק באותו האופן שבו ניתן להעלות על הדעת משחק ללא כללים ושופט שאליו פונים כל אימת שמתעוררים חילוקי דעות, ואשר בכל מקרה ומקרה משתמש פשוט בשיקול דעתו על מנת להתוות אד הוק דרך לשחרור הצדדים המעורבים מתסכולם ההדדי. אולם חוסר היעילות שבהסדר כזה ברור עד כדי כך שאפשר לצפות כי הוא יעלה אך ורק על דעתם של אלו הנוטים להאמין כי השליט התברך בהשראה על־טבעית, ועל דעתם של אלו אשר נוטים לייחס לו תפקיד שונה למדיי – תפקיד של מנהיג, מורה או מנהל. בכל מקרה, הנטייה להיות שמרן בנוגע לשלטון נעוצה באמונה שלפיה כל עוד השלטון מבוסס על קבלתן של הפעילויות והאמונות הקיימות בקרב

נתיניו, אין דרך הולמת לשלוט פרט לקביעתם של כללי התנהגות ואכיפתם. בקצרה, להיות שמרן בנוגע לשלטון אין זה אלא ביטוי לאותה שמרנות אשר התברר לנו כי היא הגישה ההולמת ביחס לכללי התנהגות.

אם כן, לתפיסתו של השמרן, לשלוט פירושו לעגן בחובה משפטית* את אותן דרכי ההתנהגות אשר הן, בנסיבות הקיימות, הפחות מועדות להוליך להתנגשויות אינטרסים מעוררות תסכול; פירושו לתקן את העוולות שנגרמו למי שנפגע מהתנהגותם הבלתי תואמת של אחרים ולקבוע דרכים לפצות אותן; פירושו להעניש לפעמים את אלו אשר חותרים למימוש האינטרסים האישיים שלהם בהתעלם מן הכללים; ופירושו כמוכן להצטייד בכוח מספיק על מנת להחזיק בסמכות לשמש כבורר שכוה. השלטון נתפס אפוא כפעילות ספציפית ותחומה – לא לנהל מיזם, אלא למשול באנשים העוסקים במגוון רחב של מיזמים שבחרו בעצמם. הוא איננו עוסק באנשים קונקרטיים אלא בפעילויות, ורק בכל הנוגע לנטייתן להתנגש זו בזו. אין זה מעניינו מה טוב ומה רע מבחינה מוסרית; הוא לא נועד להפוך את נתיניו לאנשים טובים או אפילו לאנשים טובים משהנם. אין הוא נחוץ בגין "השפלות הטבעית של המין האנושי", אלא אך ורק משום שיש להם, נכון לעכשיו, נטייה להיות נטולי רסן. מתפקידו לדאוג לכך שנתניו יחיו בשלום זה עם זה בעודם עוסקים בפעילויות שבהן בחרו לחפש את אושרם. אם כרוך בכלל בהשקפה זו רעיון כללי כלשהו, הרי שזה אולי הרעיון ששלטון שאיננו נהנה מנאמנותם של נתיניו, הנו חסר כל ערך. שלטון אשר (לפי המימרה הפוריטנית הנושנה) "שולט למען האמת" אינו מסוגל לכך (מפני שחלק מנתניו יחשבו כי "האמת" שלו מוטעית), ואילו שלטון שגם "האמת" וגם "הטעות" הן ממנו והלאה, ושחותר להשכנת שלום ותו לא, אינו מציב כל מכשול בפני הנאמנות ההכרחית.

ובכן, מתקבל על הדעת במידה מספקת כי כל אדם החושב על שלטון באופן זה יסלוד מחידושים, שהרי שלטון פירושו לקבוע כללי התנהגות, ובכללים מופרות היא מעלה בעלת חשיבות עליונה. עם זאת, אין זו מחשבתו היחידה בנושא. במצב הנוכחי של הנסיבות האנושיות, פעילויות חדשות (שלו רוב מקורן בהמצאות חדשות) צצות בכל עת ומתפשטות במהרה, ואמונות משתנות ונוצחות ללא הרף. ובכללים שאינם הולמים את הפעילויות ואת האמונות הקיימות אין תועלת ממש כמו שאין תועלת בכללים שאינם מוכרים. לדוגמה, נדמה כי בשל המצאות שונות ושינויים משמעותיים בהתנהלות העסקית, חוק זכויות היוצרים

* [vinculum juris]

הנוכחי איננו הולם עוד. אפשר לחשוב שגם העיתון, גם המכונית וגם המטוס לא זכו עדיין להתייחסות הולמת בחוק האנגלי. כל אחד מהם יצר מפגעים הדורשים טיפול. בסוף המאה שעברה, ממשלותינו קיבלו על עצמן לבצע קודיפיקציה נרחבת בחלקים גדולים של מערכת החוק, וכך הן גם קירבו אותה אל האמונות ואל דרכי הפעולה הנוכחיות וגם ניתקו אותה מאותן התאמות קטנות לנסיבות אשר מאפיינות את דרך פעולתו של "המשפט המקובל" הנהוג אצלנו. אך רבים מן החוקים* הללו מיושנים כבר ללא תקנה. כמו כן, ישנם חוקי פרלמנט ישנים יותר (כגון חוק צי הסוחר), אשר חולשים על תחומי פעילות רחבים וחשובים, ומתאימים עוד פחות לנסיבות הנוכחיות. דרושים אפוא חידושים כדי שהכללים יוסיפו לעלות בקנה אחד עם הפעילויות שבהן הם שולטים. אולם, לתפיסתו של השמרן, שינוי הכללים צריך תמיד לשקף, ולעולם לא לכפות, שינוי בפעילויותיהם ובאמונותיהם של הכפופים להם, ואסור לו בכל מקרה להגיע לממדים המסכנים את קיומו של המכלול** כולו. לפיכך, השמרן ימשוך את ידיו מחידושים אשר נועדו להתמודד עם מצבים שאינם אלא מצבים היפותטיים. הוא יעדיף לאכוף חוק קיים מאשר להמציא חוק חדש. הוא ימצא לנכון לדחות את שינוי הכללים עד אשר יתברר כי אותו שינוי בנסיבות שהוא נועד לשקף איננו בריחלוף. הוא ינהג בחשדנות כלפי הצעות שינוי החורגות משנדרש בסיטואציה, כלפי שליטים אשר תובעים סמכויות יוצאות מגדר הרגיל על מנת להנהיג שינויים מרחיקי לכת, ואמירותיהם נאחזות בהכללות כגון "טובת הציבור" או "צדק חברתי", וכלפי מושיעי החברה אשר חוגרים את שריונם ומחפשים דרקונים להרוג. הוא ימצא לנכון לשקול היטב את עיתוי החידוש. בקצרה, נטייתו תהיה לראות את הפוליטיקה כפעילות שבה משפצים מדי פעם ומתחזקים באופן שוטף אוסף יקר ערך של כלים, ולא כאפשרות להצטיידות מתמדת.

כל הדברים הללו עשויים לסייע להפוך את הנטייה להיות שמרן ביחס לשלטון לנתפסת. אפשר גם להתעמק בפרטים ולהראות, למשל, כיצד תופס אדם בעל נטייה זו את תפקידו המרכזי השני של שלטון – הנהגת מדיניות החוץ; אפשר להראות מדוע הוא מייחס ערך כה רב לאותו מכלול מורכב של הסדרים המכונה בפינו "מוסד הקניין הפרטי"; אפשר להראות כי ההשקפה שלפיה הפוליטיקה איננה אלא צל של הכלכלה נדחית על ידו בצדק; ואפשר

* [statutes]

** [ensemble]